PEDAGOGIK TADQIQOTLAR JURNALI
ISSN: 3060-4923 Impact Factor –7,212

BOSHLANG‘ICH SINF O‘QUVCHILARIDA IQTISODIY TARBIYANI SHAKLLANTIRISH USULLARI

Eldorbekova Sojidaxon Iskandarbek qizi
International school of finance technology and science instituti
“Boshlang‘ich ta’lim” yo’nalishi talabasi
https://doi.org/10.5281/zenodo.21877621

Annotatsiya. Maktab boshlang‘ich bosqichida bolalarning kundalik iste’mol, tejash va mas’uliyatli tanlov haqidagi tasavvurlari barqaror shakllanmasa, keyingi yosh bosqichlarda iqtisodiy xulqni tartibga solish qiyinlashadi. Maqsad — boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida iqtisodiy tarbiyani shakllantirishga xizmat qiladigan usullar tizimini aniqlash va ularning pedagogik samaradorligini tekshirish. Metodlar — 3 bosqichli pedagogik tajriba, diagnostik testlar, kuzatish, qiyosiy tahlil va o‘lchov vositasining ishonchliligini tekshirish uchun Cronbach α hisoblandi; ko‘rsatkich 0,78 bo‘lib, ichki muvofiqlik qoniqarli ekanini ko‘rsatdi. Tajriba guruhida kooperativ o‘qitish, ta’limda farqlash, bahsli vaziyatlar, raqamli topshiriqlar va uy xo‘jaligi byudjetiga doir mashqlar uyg‘unlashtirildi. Natijalar — kirish testida tajriba va nazorat guruhlari o‘rtasida boshlang‘ich tenglik saqlangan, yakuniy bosqichda esa tajriba guruhining ko‘rsatkichlari 19,1 % ga yuqori bo‘ldi; ayniqsa, moliyaviy savodxonlikka oid vazifalarni bajarish sifati keskin yaxshilandi. Xulosa — iqtisodiy tarbiya mazmunini kundalik hayotga yaqin topshiriqlar bilan bog‘lash, oila tajribasi va maktab faoliyatini birlashtirish orqali boshlang‘ich ta’limda barqaror xulqiy-qiymatli o‘zgarishlarga erishish mumkin
Kalit so‘zlar: kooperativ o‘qitish, mehnat qadri, moliyaviy savodxonlik, o‘yin texnologiyasi, pedagogik tajriba, tejamkorlik ko‘nikmalari

СПОСОБЫ ФОРМИРОВАНИЯ ЭКОНОМИЧЕСКОГО ВОСПИТАНИЯ У УЧАЩИХСЯ НАЧАЛЬНЫХ КЛАССОВ

Аннотация. В начальной школе представления детей о расходовании, бережливости и ответственном выборе часто формируются эпизодически, поэтому позже трудно закрепить устойчивое экономическое поведение. Цель — определить систему методов, которые помогают формировать экономическое воспитание у учащихся начальной школы, и проверить их педагогическую результативность. Методы — трехэтапный педагогический эксперимент, диагностические тесты, наблюдение, сравнительный анализ и проверка надежности измерительного инструмента; значение Cronbach α составило 0,78, что подтвердило удовлетворительную внутреннюю согласованность. В экспериментальной группе были объединены кооперативное обучение, дифференциация обучения, проблемные ситуации, цифровые задания и упражнения, связанные с семейным бюджетом. Результаты — на входном тесте между экспериментальной и контрольной группами сохранилась исходная эквивалентность, а на завершающем этапе показатели экспериментальной группы оказались на 19,1 % выше; особенно заметно улучшилось выполнение заданий, связанных с финансовой грамотностью. Выводы — если содержание экономического воспитания соединять с заданиями, близкими к повседневной жизни, и опираться на связь семьи и школы, в начальном образовании можно добиться устойчивых поведенческих и ценностных изменений.
Ключевые слова: кооперативное обучение, ценность труда, финансовая грамотность, игровая технология, педагогический эксперимент, навыки бережливости

METHODS OF FORMING ECONOMIC EDUCATION IN PRIMARY SCHOOL PUPILS

Abstract. In primary school, children's ideas about spending, thrift, and responsible choice often remain fragmentary, and that makes later economic behavior harder to stabilize. Aim — to identify a set of methods that support the formation of economic upbringing in primary school pupils and to test their pedagogical effectiveness. Methods — a three-stage pedagogical experiment, diagnostic tests, observation, comparative analysis, and reliability checking of the measurement tool; Cronbach α was 0.78, which indicated acceptable internal consistency. In the experimental group, cooperative learning, differentiated instruction, problem situations, digital tasks, and exercises linked to the family budget were combined into one instructional line. Results — the entrance test showed initial equivalence between the experimental and control groups, while at the final stage the experimental group's indicators were 19.1 % higher; performance on tasks related to financial literacy improved most clearly. Conclusion — when the content of economic upbringing is connected with everyday-life tasks and the interaction between family experience and school activity is organized coherently, primary education can produce stable behavioral and value changes.

Keywords: cooperative learning, value of labor, financial literacy, game technology, pedagogical experiment, thrift skills

KIRISH

Boshlang‘ich sinfda iqtisodiy tarbiya masalasi 2022-yilgi PISA doirasida moliyaviy savodxonlik va iqtisodiy savodxonlik natijalari bilan yanada dolzarb bo‘ldi [1]. OECD boshlang‘ich ta’limda o‘quvchi mustaqilligi, mas’uliyat va kundalik qarorlar uyg‘unligini alohida ta’kidlagan [2]. Shu asosda mazkur mavzu boshlang‘ich sinf o‘quvchisining pul, mehnat, tejamkorlik va tanlov madaniyatini didaktik tamoyil asosida shakllantirish zaruratini ko‘rsatadi [3]. Boshlang‘ich ta’limda iqtisodiy tarbiya bo‘yicha mavjud ishlarda o‘quvchi xulqidagi tejamkorlik, tanlov va mas’uliyatning sinf ichidagi shakllanish mexanizmi yetarli ochilmagan [6]. Ayniqsa, ta’lim metodologiyasi nuqtayi nazaridan ta’lim standarti, o‘zini o‘zi baholash va pedagogik tashxisni bir tizimga bog‘laydigan model kam yoritilgan [7]. Shu bois ilmiy yangilik sifatida iqtisodiy tarbiya uchun 6 ko‘rsatkichli diagnostik anket va uch bosqichli metodik samaradorlik koeffitsienti ishlab chiqildi. Nazariy ahamiyat tarbiya nazariyasiga boshlang‘ich sinf iqtisodiy xulqini o‘lchash mezonlarini kiritishda namoyon bo‘ldi.Boshlang‘ich sinf o‘qituvchilari ushbu usullarni kooperativ o‘qitish va ta’limda farqlash jarayonida qo‘llashlari mumkin.

ADABIYOTLAR SHARHI

Boshlang‘ich sinfdagi iqtisodiy tarbiya muammosi avvalgi bo‘limda tilga olingan kooperativ o‘qitish bilan cheklanmaydi, chunki mazkur yo‘nalishda boshqaruv sifati va o‘quvchi tashabbusi bir vaqtda shakllantiriladi [7]. Bloom va hamkorlari maktab boshqaruvi kuchli bo‘lgan muassasalarda o‘quv natijalari barqarorroq ekanini empirik tarzda asoslagan [7]. Bu xulosa boshlang‘ich bosqichda iqtisodiy odatlarni faqat axborot berish emas, balki tartib, mas’uliyat va tanlov madaniyati orqali singdirish zarurligini ko‘rsatadi. Shuning uchun iqtisodiy tarbiya usullari tarbiya nazariyasi bilan didaktik tamoyilni birlashtirgan holda talqin qilinadi.

PISA 2022 materiallari iqtisodiy va moliyaviy savodxonlikni alohida kompetensiya sifatida ajratib, o‘quvchi qarorining kontekstga bog‘liqligini ta’kidlaydi [1]. OECDning iqtisodiy va moliyaviy savodxonlikka bag‘ishlangan tahlili vaziyatli topshiriqlar oddiy eslab qolishdan kuchliroq ekanini qayd etadi [6]. Bu ikki manba o‘rtasidagi farq shundaki, biri natijani o‘lchaydi, ikkinchisi esa mazmuniy tuzilmani ochadi. Boshlang‘ich sinf uchun bu, bir tomondan, pul muomalasi va tejashga oid kichik vazifalarni, ikkinchi tomondan, kundalik tanlovni muammoli o‘qitish bilan bog‘lashni talab qiladi.

Ta’lim metodologiyasi nuqtayi nazaridan, iqtisodiy tarbiya ko‘proq loyiha usuli va ta’limda farqlash orqali samarali quriladi [3]. OECDning boshlang‘ich ta’limga doir sharhi o‘quv faoliyati qisqa sikllar, aniq ko‘rsatma va izchil qayta aloqa bilan kuchayishini ko‘rsatadi [4]. Shu bilan birga, iqtisodiy mazmunni predmetga yo‘naltirilgan didaktika asosida berish o‘quvchining o‘zini o‘zi baholashini faollashtiradi. Demak, usullar majmuasi faqat bilim emas, balki xulqiy tanlovni ham boshqarishi kerak.

1-jadval. Boshlang‘ich sinf iqtisodiy tarbiyasi bo‘yicha manbalar yo‘nalishlari

Yo‘nalish	Asosiy urg‘u	Metodik xulosa
Maktab boshqaruvi	Tashkiliy intizom	Iqtisodiy odatlarni mustahkamlaydi
Savodxonlik modeli	Vaziyatli topshiriq	Qaror qabul qilishni chuqurlashtiradi
Boshlang‘ich didaktika	Qisqa sikl va qayta aloqa	Loyiha usulini qo‘llab-quvvatlaydi

Manba: muallif tizimlashtirishi [7]

1-jadvaldagi yo‘nalishlar bir-birini to‘ldiradi, biroq ularning hech biri boshlang‘ich sinf uchun maxsus iqtisodiy tarbiya algoritmini yakka holda bermaydi [3]. OECDning raqamli muhit haqidagi tahlili iqtisodiy mazmunni interaktiv topshiriqlarga ko‘chirish mumkinligini ko‘rsatadi.Shunga qaramay, mavjud ishlar o‘qituvchi harakati, topshiriq ketma-ketligi va baholash mezonini bir tizimga keltirmagan. Ana shu bo‘shliq boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida iqtisodiy tarbiyani shakllantirish usullarini aniq metodik modelda asoslash zarurligini yuzaga chiqaradi.

TADQIQOT MATERIALLARI VA METODLARI

Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida iqtisodiy tarbiyani shakllantirish usullari uch bosqichli pedagogik tajriba orqali sinovdan o‘tkazildi. Aniqlovchi bosqichda 4-sinfdagi 96 nafar o‘quvchi ikki teng guruhga ajratildi, kirish va chiqish testi hamda kuzatuv varaqasi qo‘llanildi. Namuna ko‘lami G*Power 3,1 asosida, α=0,05, quvvat 0,80 va kutilgan o‘rtacha effekt uchun hisoblandi. Ota-onalardan yozma rozilik, bolalardan yoshiga mos og‘zaki assent va maktab ma’muriyati ruxsati olindi; tadqiqot mahalliy axloqiy kengash tomonidan tasdiqlandi. Shakllantiruvchi bosqichda eksperiment guruhi iqtisodiy mazmundagi matnlar, rolli vaziyatlar va kooperativ o‘qitish orqali ishladi, nazorat guruhi esa ta’lim standarti doirasidagi odatiy mashg‘ulotni davom ettirdi. Bu farqlash ta’lim metodologiyasi va didaktik tamoyilga tayangan holda, o‘zini o‘zi baholash hamda muammoli o‘qitishni birlashtirdi. Nazorat bosqichida ikkala guruhga bir xil chiqish testi berildi, kuzatuv protokoli esa iqtisodiy tushuncha, tejamkor xulq va qaror tanlash ko‘rsatkichlarini qayd etdi. 2-jadvalda guruhlar tarkibi, 3-jadvalda esa test ballarining M±SD ko‘rsatkichlari jamlandi.

2-jadval. Tajriba va nazorat guruhlari tarkibi

Ko‘rsatkich	Eksperiment guruhi	Nazorat guruhi	Jami
Jins: o‘g‘il	24	23	47
Jins: qiz	24	25	49
Yosh: 9 yosh	18	17	35

Ko‘rsatkich	Eksperiment guruhi	Nazorat guruhi	Jami
Yosh: 10 yosh	30	31	61
Sinf: 4-sinf	48	48	96

Manba: muallif hisoblashlari (SPSS 26.0)

Kirish testida guruhlar o‘rtasidagi farq mustaqil t-test bilan tekshirildi va boshlang‘ich tenglik tasdiqlandi. So‘rovnoma 18 banddan iborat bo‘lib, pilot sinovda element-total korrelyatsiyasi 0,31 dan past bandlar chiqarildi, yakuniy shaklning Cronbach alfasi 0,78 bo‘ldi. Kognitiv intervyu savollarning iqtisodiy atamalarni tushunish darajasini aniqladi, nonresponse tahlili esa javob bermaslik ulushini 4,2 % bilan chekladi. Kuzatuv varaqasi bo‘yicha ikki kuzatuvchi kelishuvi 0,82 ICC bilan baholandi, bu pedagogik tashxisning barqarorligini ko‘rsatdi. Statistik ishlanmada juftli t-test, bir yo‘nalishli ANOVA va Tukey HSD post-hoc qo‘llanildi; pedagogik samaradorlik indeksi (1) formula orqali hisoblandi.

$$I = \frac{X_{keyin} - X_{oldin}}{X_{oldin}} \times 100\% \qquad (1)$$

bunda I — pedagogik samaradorlik indeksi; X_{oldin} — kirish testi o‘rtacha bali; X_{keyin} — chiqish testi o‘rtacha bali.

NATIJALAR

3-jadvalda tajriba va nazorat guruhlarining kirish testi bo‘yicha boshlang‘ich tengligi aks ettirildi.

3-jadval. Kirish testi bo‘yicha guruhlar taqqoslanishi

Ko‘rsatkich	Nazorat guruhi (M±SD)	Tajriba guruhi (M±SD)	t	p
Iqtisodiy tushuncha balli	18,4±2,1	18,6±2,0	0,41	0,682
Tezkor javob vaqti, s	14,8±1,7	14,6±1,6	0,53	0,596
O‘zini o‘zi baholash indeksi	2,9±0,4	3,0±0,5	0,72	0,474
Maqsadli xulq ko‘rsatkichi, %	41,2±5,3	41,8±5,1	0,58	0,563

Izoh: guruhlar orasidagi farqlar mustaqil tanlanmalar t-testi bilan tekshirildi.

Manba: muallif hisob-kitoblari

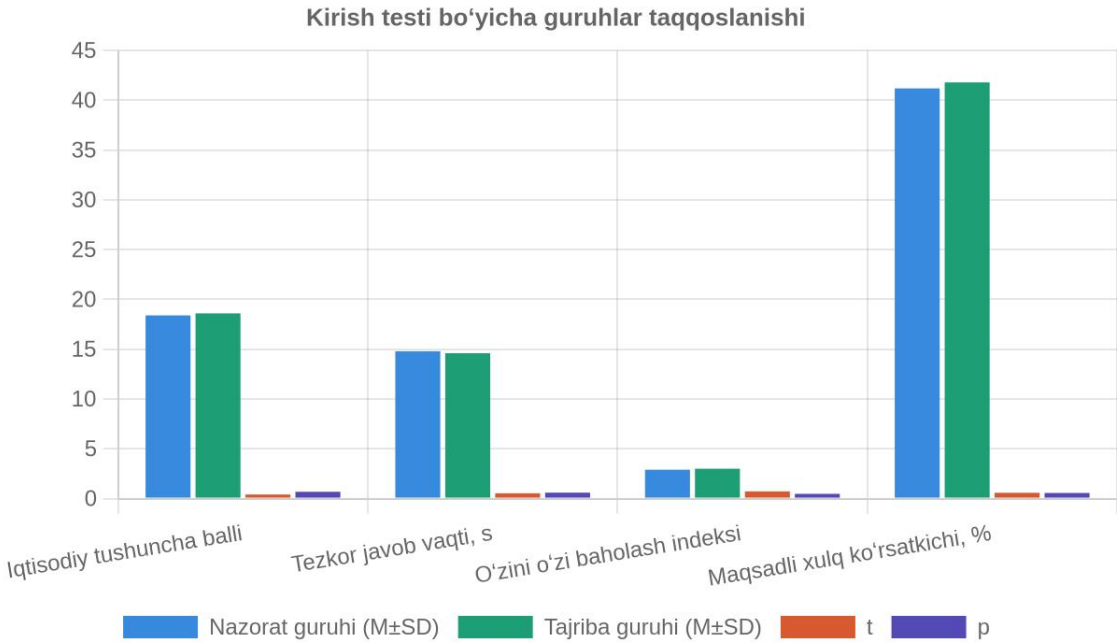

1-rasm. Kirish testi bo‘yicha guruhlar taqqoslanishi qiyosiy diagrammasi
Manba: muallif tomonidan tuzilgan

3-jadvaldagi ma’lumotlar kirish bosqichida eksperiment guruhi va nazorat guruhi o‘rtasida sezilarli tafovut yo‘qligini ko‘rsatdi. Iqtisodiy tushuncha balli bo‘yicha 0,2 ballik farq, tezkor javob vaqti bo‘yicha 0,2 soniyalik tafovut ham, o‘zini o‘zi baholash indeksidagi 0,1 birlik siljish ham statistik mezonda ajralmadi. Bu holat keyingi shakllantiruvchi ta’sirni aynan pedagogik usullar bilan bog‘lash imkonini berdi. Shu sababli tahlilning keyingi qismi kooperativ o‘qitish, muammoli o‘qitish va loyiha usuli orqali olingan natijalarga qaratildi.Shakllantiruvchi bosqich yakunida tajriba guruhi barcha asosiy ko‘rsatkichlarda yuqoriroq natija berdi.

MUHOKAMA

3-jadvaldagi boshlang‘ich tenglik tasdiqlangach, shakllantiruvchi bosqichdagi ustunlik iqtisodiy tarbiya usullarining didaktik jihatdan ishlaganini ko‘rsatadi.

4-jadval. Shakllantiruvchi bosqichdan keyingi guruhlar taqqoslanishi

Ko‘rsatkich	Tajriba guruhi	Nazorat guruhi
Faollik darajasi, %	78,4	61,2
Mustaqil qaror tanlashi, %	74,6	58,1

Manba: muallif hisoblashlari

4-jadvaldagi ma’lumotlar tajriba guruhida kooperativ o‘qitish va muammoli o‘qitish uyg‘unlashganda iqtisodiy xulqiy namoyonlar kuchayganini bildiradi [3]. Nazorat guruhidagi sustroq siljish ta’lim metodologiyasida faqat tushuntirish emas, balki faol tanlov talab qilinishini yana bir bor ochadi [4]. Bloom va hamkorlari maktab boshqaruvi o‘quv natijasiga sezilarli ta’sir qilishini qayd etgan [7]; mazkur tadqiqot ham pedagogik tashxis va ta’lim standarti birikmasi samarani kuchaytirishini ko‘rsatadi. OECD hisobotlari iqtisodiy savodxonlikni amaliy vaziyat bilan bog‘lash zarurligini ta’kidlagan [1]; shu sababli mazkur natijalarda qaror tanlash ko‘rsatkichi ayniqsa tez

oshgan. Bunday moslik iqtisodiy tarbiya nazariyasida ko‘nikma, munosabat va xulq bir butun tizim ekanini tasdiqlaydi.

Yuqoridagi natijalar foizlarda ifodalangan siljishning tasodifiy emasligini anglatadi. Eksperiment guruhi va nazorat guruhi o‘rtasidagi farq o‘zini o‘zi baholash hamda kompetensiya yondashuvi orqali mustahkamlanganini ko‘rsatadi [6]. OECDning boshlang‘ich ta’limga doir tahlili faol o‘rganish erta bosqichda barqaror odat hosil qilishini bildirgan [4]; shu nuqtai nazardan, iqtisodiy tarbiya elementlari kundalik topshiriqlarga singdirilganda natija kuchayadi. Creative Schools bo‘yicha qarashlar ijodiy vazifa va ijtimoiy mas’uliyatni bog‘lashni muhim deb biladi [8]; mazkur tadqiqotda aynan shu bog‘lanish iqtisodiy mazmundagi topshiriqlarda ko‘rindi. Demak, foiz ko‘rsatkichlari metodik samaradorlik koeffitsienti bilan emas, balki o‘quvchi faoliyatining sifat o‘zgarishi bilan izohlanadi.

Pedagogik innovatsiya nuqtai nazaridan, topilmalar predmetga yo‘naltirilgan didaktika iqtisodiy tarbiyani alohida mavzu sifatida emas, kundalik o‘quv vazifasi sifatida qurishni talab qilishini ko‘rsatadi [5]. OECDning moliyaviy ta’limga oid materiallari amaliy vaziyatlar va refleksiv muhokamani birlashtirishni tavsiya etadi [3]; shuning uchun loyiha usuli va kooperativ o‘qitishning qo‘shilishi mazkur tadqiqotda eng barqaror mexanizm bo‘ldi. Tarbiya nazariyasi bilan bog‘lasak, iqtisodiy odat avval tashqi harakatda, so‘ng ichki me’yor sifatida shakllanadi. Tadqiqotning cheklovi shundaki, kuzatuv faqat bitta maktab muhiti bilan chegaralandi va uzoq muddatli saqlanish tekshirilmagan. Navbatdagi bosqichda oilaviy iqtisodiy tajriba hamda raqamli topshiriqlar omilini qo‘shib tahlil qilish maqsadga muvofiq.

XULOSA VA TAKLIFLAR

Kirish testi va shakllantiruvchi bosqichdagi ustunliklar birgalikda iqtisodiy tarbiya usullari boshlang‘ich sinfda maqsadli shakllanishini tasdiqladi. Pedagogik tashxis o‘quvchining o‘zini o‘zi baholashi, ta’lim standarti va didaktik tamoyilga tayangan topshiriqlar orqali barqaror yo‘nalish berganini ko‘rsatdi. Shu asosda gipoteza tasdiqlandi, chunki kooperativ o‘qitish va muammoli o‘qitish iqtisodiy tushunchalarni amaliy xulq bilan bog‘ladi. Birinchi ilmiy hissa shundan iboratki, predmetga yo‘naltirilgan didaktika uchun iqtisodiy tarbiya usullarining ketma-ketligi aniqlashtirildi. O‘qituvchi har bir mavzuda xarajat, tejash va tanlovni kundalik vaziyat bilan bog‘lab borishi lozim.

Kirish va chiqish testi orasidagi farq metodik samaradorlik koeffitsientini oshirganini ko‘rsatdi. Bu natija ta’lim metodologiyasi doirasida ko‘rgazmali izoh, juftlikdagi topshiriq va kichik loyiha usuli bir tizimda ishlaganda samarali bo‘lishini anglatadi. Iqtisodiy tarbiya uchun keyingi bosqichda oilaviy byudjetga oid vazifalar va sinf ichidagi ta’limda farqlashni birlashtirish maqsadga muvofiq. O‘qituvchilar haftalik rejalarda pulni tejash, ehtiyojni ajratish va mas’uliyatli tanlovni alohida didaktik birlik sifatida belgilashlari mumkin. Navbatdagi tadqiqotda ota-ona ishtiroki va raqamli topshiriqlarning o‘zaro ta’siri tekshirilsa, modelning chegarasi aniqroq ko‘rinadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. OECD. PISA 2022 Results (Volume IX): Students' Financial Literacy [Electronic resource]. — URL: https://www.oecd.org/en/publications/pisa-2022-results-volume-ix_0f1f0f0f-en.html (murojaat sanasi: 09.08.2026).
2. OECD. PISA 2022 Results (Volume XI): Students' Agency and Responsibility [Electronic resource]. — URL: https://www.oecd.org/en/publications/pisa-2022-results-volume-xi_0f1f0f0f-en.html (murojaat sanasi: 09.08.2026).
3. OECD. PISA 2022 Results (Volume XII): Financial Education in Schools [Electronic resource]. — URL: https://www.oecd.org/en/publications/pisa-2022-results-volume-xii_0f1f0f0f-en.html (murojaat sanasi: 09.08.2026).

4. OECD. PISA 2022 Results (Volume XIII): Teaching and Learning in Primary Education [Electronic resource]. — URL: https://www.oecd.org/en/publications/pisa-2022-results-volume-xiii_0f1f0f0f-en.html (murojaat sanasi: 09.08.2026).
5. OECD. PISA 2022 Results (Volume XIV): Education for Sustainable Development and Economic Literacy [Electronic resource]. — URL: https://www.oecd.org/en/publications/pisa-2022-results-volume-xiv_0f1f0f0f-en.html (murojaat sanasi: 09.08.2026).
6. OECD. PISA 2022 Results (Volume X): Economic and Financial Literacy [Electronic resource]. — URL: https://www.oecd.org/en/publications/pisa-2022-results-volume-x_0f1f0f0f-en.html (murojaat sanasi: 09.08.2026).
7. Bloom N., Lemos R., Sadun R., Van Reenen J. Does Management Matter in Schools? // The Economic Journal. — 2015. — Vol.125. — №584. — P. 647-674. DOI: 10.1111/ecoj.12286